

МОДЕЛЮВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ У КОНТРАСТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

СЕМАНТИЧНА ТА СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

БЕСПАМ'ЯТНА Л. В.

Севастопольський національний технічний університет

На сучасному етапі розвитку лінгвістики вивчення термінології як системи є одним з актуальних і найбільш важливих завдань. У центрі уваги багатьох дослідників перебуває зіставний аналіз різних терміносистем (О. В. Константінова, Е. Р. Брагіна, Н. Н. Крючкова та ін.). Метою цього дослідження є вивчення загальних закономірностей формування термінологічного фонду кораблебудування і встановлення спільного та відмінного в семантиці та способах його організації.

У пропонованій роботі розглядаються структура та семантика субстантивних термінів кораблебудування в близькоспоріднених (англійська та німецька) та віддаленоспорідненій (українська) мовах, що до теперішнього часу не було предметом спеціального дослідження.

Метою роботи є виявлення спільного і відмінного в семантичній та структурній організації термінів кораблебудування німецької, англійської та української мов.

Об'єктом дослідження є термінологічна система кораблебудування, а предметом – семантика та структура субстантивних термінів кораблебудування в англійській, німецькій та українській мовах.

Матеріалом дослідження є суцільна вибірка термінів кораблебудування зі словників німецької, англійської та української мов, інтернет-джерел і журналів. Загальний обсяг вибірки становить 10 537 одиниць (нім. – 2 871 од., англ. – 3 181 од., укр. – 2 485 од.).

Семантичну класифікацію субстантивних термінів кораблебудування (далі – СТК) у зіставлюваних мовах здійснено на основі подібності лексичних значень позначуваних ними предметів та явищ. Це дозволило виявити у досліджуваному термінологічному корпусі лексичних одиниць 12 семантичних груп (табл. 1). Продуктивність виявлених семантичних груп неоднакова.

В усіх мовах найвищу продуктивність виявляють СТК на позначення предметів (об'єктів) і понять, пов'язаних із корпусом судна (англ. – 1057 од., нім. – 969 од., укр. – 558 од.).

Друге місце за продуктивністю в германських мовах посідають СТК на позначення різних типів і видів суден (англ. – 525 од., нім. – 372 од.), а в українській мові – СТК, що номінують різні процеси кораблебудування (укр. – 376 од.). Додамо, що в німецькій мові ці СТК посідають за продуктивністю третє місце (нім. – 328 од.), а в англійській мові третє місце за продуктивністю мають СТК на позначення секцій та приміщень судна (374 од.).

В українській мові третю сходинку за ступенем продуктивності посідають СТК, які позначають суднове та палубне обладнання (укр. – 345 од.).

Таблиця 1

**Семантичні групи СТК
в англійській, німецькій та українській мовах (%)**

Семантичні групи СТК	Німецька	Англійська	Українська
1. Предмети та поняття корпусу судна	969 од. (35)	1057 од. (35,8)	558 од. (24,2)
2. Типи та види суден	372 од. (13,5)	525 од. (18)	189 од. (8,2)
3. Процеси кораблебудування	328 од. (12)	142 од. (4,8)	376 од. (16,3)
4. Секції та приміщення судна	242 од. (9)	374 од. (12,5)	98 од. (4,2)
5. Предмети та процеси, пов'язані з обшиттям та фарбуванням судна	188 од. (7)	146 од. (5)	40 од. (1,7)
6. Суднове і палубне обладнання	188 од. (7)	251 од. (8,5)	345 од. (15)
7. Суднові характеристики	176 од. (6,5)	239 од. (8)	341 од. (14,8)
8. Технічні засоби судна	109 од. (4)	46 од. (1,5)	48 од. (2,1)
9. Предмети та процеси, пов'язані з трубопроводом і системою вентиляції судна	93 од. (3,3)	33 од. (1)	59 од. (2,5)
10. Енергетичні установки судна	44 од. (1,6)	96 од. (3,2)	141 од. (6,1)
11. Предмети та процеси, пов'язані з випробуванням судна	37 од. (1,3)	4 од. (0,1)	10 од. (0,4)
12. Суднові системи	24 од. (0,8)	37 од. (1)	94 од. (4,1)
Усього	2 763 (100)	2 950 (100)	2 299 (100)

Семантика СТК реалізується різним набором структурних типів і різною продуктивністю кожного з них.

У німецькій мові найбільш продуктивна семантична група на позначення корпусу судна найбільш продуктивно реалізується трьома структурними типами: 1) СТК-композиції (737 од.): *Bodensektion f* ‘секція днища’; 2) СТК-словосполученнями: (65 од.) *durchgehender Aufbau m* ‘суцільна надбудова’; 3) суфіксальними СТК (47 од.): *Bemastung f* ‘рангоут’.

Середню продуктивність має група на позначення суднового і палубного обладнання (181 од. або 6,5%), яка реалізується двома найбільш продуктивними структурними типами: 1) СТК-композиції (157 од.): *Bugwinde f* ‘носова лебідка’; 2) суфіксальні СТК (9 од.): *Ruder n* ‘стерно’.

Семантична група на позначення суднових систем має найменшу кількість одиниць (24 од. або 0,8%) та представлена переважно СТК-композиціями (20 од.): *das Brennstoffsystem* ‘паливна система’.

В англійській мові в утворенні найбільш продуктивної семантичної групи “корпус судна” беруть участь 7 структурних типів, з-поміж яких найбільш

продуктивні структурні моделі: 1) СТК-словосполучення (829 од.): *bow assembly* ‘носова секція’; 2) СТК-композиції (86 од.): *aftercastle* ‘юм; нів’юм’; 3) кореневі СТК (69 од.): *ramp* ‘анарель’.

Середню продуктивність має семантична група на позначення предметів та явищ, пов’язаних з обшивкою та фарбуванням судна (146 од. або 5%), яка найбільш продуктивно реалізується трьома структурними моделями: 1) СТК-словосполучення (112 од.): *bottom plating* ‘обшивка днища’; 2) суфіксальні СТК (17 од.): *flooring* ‘настил, флорп’; 3) кореневі СТК (10 од.): *plank* ‘планка, (обшивна) дошка’.

Семантична група СТК на позначення предметів та явищ, пов’язаних з випробуванням судна, представлена лише чотирма одиницями та двома структурними моделями: СТК-словосполученнями (3 од.): *accelerated test* ‘експерес-випробування’ та суфіксальним СТК: *testing* ‘випробування’.

Як було зазначено вище, найбільш продуктивною семантичною групою в українській мові є група СТК на позначення корпусу судна, в утворені якої беруть участь шість структурних типів. Проте найбільш продуктивно ця група реалізується такими структурними моделями: 1) СТК-словосполучення (447 од.): *борт подвійний*; 2) кореневі СТК (60 од.): *бімс*; 3) СТК-композиції (18 од.): *кіль-блок*.

Семантична група на позначення судових енергетичних установок має середню продуктивність та актуалізується трьома найбільш продуктивними групами: СТК-словосполучення (117 од.): *двигун швидкохідний*; СТК-композиції (10 од.): *дизель-генератор*; 3) кореневі СТК (6 од.): *вал*.

Найменш продуктивна група на позначення предметів та явищ, пов’язаних з випробуванням судна, представлена лише 10 одиницями та двома структурними типами: СТК-словосполученнями (9 од.): *акт випробувань* та суфіксальним СТК *перевірка*.

СТК порівнюваних мов утворюються загалом одним з 10 способів (табл. 2). Зіставлювані мови відрізняються одна від іншої набором реалізованих у кожній з них способів словотворення та ступенем продуктивності цих способів.

Українська мова як мова синтетично-флективного типу характеризується наявністю дев’яти способів утворення СТК (виключно конверсії). Їй помітно поступається за кількістю способів утворення аналітична англійська мова (вісім способів, за винятком імпліцитної деривації та префіксально-суфіксального способу). Перше місце за цією ознакою посідає аналітично-синтетична німецька мова (10 способів).

В англійській та українській мовах найбільш продуктивно СТК утворюються за моделями словосполучення (англ. – 2 519 од., укр. – 1991 од.); для німецької мови це менш типовий спосіб, хоча він і посідає друге місце за кількістю похідних (179 од.). Найбільш численними в німецькій мові виявилися СТК-композиції (2 519 од.), що віддзеркалює характерну для німецького словотвору тенденцію до словоскладання [14, 15]. Додамо, що в англійській та в українській мовах словоскладання у сфері СТК є менш продуктивним способом утворення (третє місце в англійській мові та четверте місце в українській).

Таблиця 2

Способи утворення СТК в англійській, німецькій та українській мовах (%)

Спосіб утворення СТК	Англійська		Німецька		Українська	
	приклад	кількість	приклад	кількість	приклад	кількість
1. СТК-словосполучення	<i>poop anchor</i>	2519 од. (79,2)	<i>die äußere Beplattung</i>	179 од. (6,2)	<i>антена суднова</i>	1991 од. (80,1)
2. Суфіксальні СТК	<i>carrier</i>	210 од. (6,6)	<i>die Abteilung</i>	137 од. (4,8)	<i>кромка</i>	107 од. (4,31)
3. СТК-композиції	<i>bridgework</i>	210 од. (6,6)	<i>die Bauweise</i>	2353 од. (82)	<i>кіль-блок</i>	96 од. (3,87)
4. Кореневі СТК	<i>ship</i>	185 од. (5,8)	<i>das Modell</i>	76 од. (2,7)	<i>бік</i>	218 од. (8,8)
5. СТК-конверсиви	<i>tug</i>	23 од. (0,7)	<i>das Einrüsten</i>	9 од. (0,3)	–	–
6. СТК-абревіатури	<i>U-bow</i>	16 од. (0,5)	<i>das U-Boot</i>	49 од. (1,7)	<i>моточовен</i>	21 од. (0,84)
7. Префіксальні СТК	<i>underdeck</i>	10 од. (0,3)	<i>das Vorschiff</i>	15 од. (0,5)	<i>півбімс</i>	10 од. (0,4)
8. Складно-похідні СТК	<i>shipbuilding</i>	8 од. (0,3)	<i>der Eindecker</i>	14 од. (0,5)	<i>криголам</i>	21 од. (0,84)
9. Префіксально-суфіксальні СТК	–	–	<i>das Gehäuse</i>	4 од. (0,1)	<i>побудова</i>	4 од. (0,16)
10. СТК-імплицитної деривації	–	–	<i>der Ablauf</i>	35 од. (1,2)	<i>відсік</i>	17 од. (0,68)
Усього:		3 181		2 871		2 485

Підбиваючи підсумки порівняльного аналізу семантичної та структурної організації терміносистем кораблебудування в німецькій, англійській та українській мовах, можна зробити такі висновки: аналіз семантичної організації терміносистеми кораблебудування в трьох мовах дозволив виявити 12 семантичних груп у всіх мовах, проте їхня продуктивність у цих мовах неоднкова. У німецькій мові семантика є СТК реалізується десятима структурними моделям, найбільш продуктивними з яких СТК-композиції.

В українській мові семантичні групи представлені дев'ятьма структурними моделями, а в аналітичній англійській мові – вісьма, при цьому в обох мовах найбільш продуктивною виявилася модель СТК-словосполучення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагіна Е. Р. Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові у зіставленні з українською та російською : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Е. Р. Брагіна. – Донецьк, 2001. – 18 с.
2. Веклинець М. В. Структура і походження сучасної української психологічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. В. Веклинець. – К., 1997. – 24 с.
3. Дружб'як С. В. Термінотворча динаміка фахової економіки : структурно-семантичний та функціональний аспекти (на матеріалі лексикографічних джерел і сучасної періодики Німеччини) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. В. Дружб'як. – К., 2010. – 20 с.
4. Карашук П. М. Словообразование английского языка / Павел Михайлович Карашук. – М. : Высшая школа, 1977. – 30 с.
5. Козак Л. В. Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. В. Козак. – К., 2002. – 19 с.
6. Константинова О. В. Структурно-семантичні особливості термінів оподаткування в американському і британському варіантах сучасної англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / О. В. Константинова. – К., 2004. – 20 с.
7. Котеленець І. В. Лексико-семантична характеристика німецької терміносистеми тваринництва : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / І. В. Котеленець. – К., 2002. – 20 с.
8. Крючкова Н. Н. Лексико-семантические, словообразовательные и структурные особенности эко-терминов в русском и немецком языках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Н. Н. Крючкова. – Краснодар, 2006. – 24 с.
9. Литвиненко Г. И., Дядечко А. Н. Способы словообразования как фактор системности в терминологии (на материале терминов химического машиностроения) / Г. И. Литвиненко, А. Н. Дядечко // Вісник СумДУ. Серія : “Філологія”. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – № 7. – Т. 1. – С. 142–150.
10. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др. ; [под. рук. М. Д. Степановой]. – М. : Русский язык, 2000. – 536 с.
11. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2. Auflage / W. Fleischer. – Leipzig : VEB Bibl. Institut, 1971. – 318 S.
12. Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. – В. : Mouton de Gruyter, 1991. – 863 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Лысенко В. Современный англо-русский морской технический словарь. Более 74 000 терминов / Виталий Лысенко. – К. : ООО “ИП Логос”, 2005. – 608 с.
14. Шарков В. А., Эдельберг А. Е. Немецко-русский словарь по судостроению и судоходству. Около 40 000 терминов / В. А. Шарков, А. Е. Эдельберг. – М. : РУССО, 1995. – 640 с.
15. Російсько-український словник термінів з суднобудування / [під ред. О. І. Кротова]. – Миколаїв : УДМТУ, 1999. – 203 с.
16. Словник морської термінології : (Рос.-укр. з англ. відповідниками). Близько 600 термінів та 15 000 словосполучень / [Л. М. Торшина, Н. В. Полупанова, Л. В. Павленко, А. М. Варинська, В. Г. Гнот, І. М. Карнаушинко, Н. М. Корнодудова, Л. О. Крюк] ; [наук. ред. Н. М. Неровня]. – К. : Вид. дім “КМ Academia”, 2000. – 282 с.

СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ В УКРАЇНСЬКІЙ І СЛОВАЦЬКІЙ МОВАХ

ВАЛЮХ З. О.

Київський національний лінгвістичний університет

Поглиблена увага вітчизняних і зарубіжних мовознавців до вивчення дериваційного потенціалу слів різної частиномовної належності за допомогою встановлення словотвірних парадигм, які виконують прогностичну функцію в словотворі, та визначення впливу мовних і позамовних чинників, що регулюють реалізацію твірними основами закладених системою дериваційних можливостей, зумовлена об'єктивною потребою створити типологію словотвору, в основі якої лежить функціональне навантаження твірних слів.

Словотвірна парадигма як комплексна одиниця плану змісту і засобів його вираження репрезентує особливу мікросистему дериватів одного ступеня творення, об'єднаних тотожністю твірної основи і протиставлених словотвірними формантами. Вихідне слово кожної конкретної словотвірної парадигми перебуває у відношеннях словотвірної похідності з іншими її членами. Це означає, що кожен дериват такої парадигми відрізняється від вихідного слова певним семантичним компонентом, який уводиться спеціальним засобом, найчастіше суфіксом.

Конкретна словотвірна парадигма у споріднених слов'янських мовах представлена єдністю двох елементів – постійного і змінного: постійними елементами словотвірної парадигми виступають щодо плану змісту семантика твірного слова, щодо плану вираження – твірна основа; змінними елементами є відповідно словотвірні значення і дериваційні афікси або засоби, що функціонально до них подібні [7, с. 20]. Між собою члени конкретної словотвірної парадигми перебувають у відношеннях кодеривації, тобто вони є семантично рівноправними величинами, незважаючи на те, що мають спільний елемент у значенні, який дає змогу точніше визначити структурно-семантичні особливості похідних, їхні постійні, визначені в парадигмі